

طراحی الگوی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی بر مبنای نظریه داده بنیاد

شادی محمدی

کارشناس ارشد برنامه ریزی آموزشی و مربی مقطع پیش دبستان ناحیه یک شهر سنندج
shadi.mohammadi20@gmail.com

خلیل زندی

دکترای مدیریت آموزشی، دانشگاه بوعلی سینا
zandikhalil@yahoo.com

سیران محمدی

کارشناس شیمی و مربی مقطع پیش دبستان ناحیه یک شهر سنندج
sairan.mohammadi20@gmail.com

چکیده

هدف از این مطالعه کیفی، تدوین الگوی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی بوده است. روش پژوهش، مبتنی بر نظریه داده بنیاد بود. در دل این روش از رهیافت سیستماتیک برای دستیابی به الگوی پارادایمی استفاده شد. میدان مطالعه مراکز پیش دبستانی شهر سنندج بود. روش نمونه گیری به صورت هدفمند بوده و ملاک تعیین حجم نمونه نیز رسیدن به اشباع نظری بود. اشباع نظری در این مطالعه از طریق مصاحبه با ۸ نفر صورت گرفت. برای گردآوری اطلاعات، از مصاحبه های نیمه ساختاریافته فردی استفاده شد و تحلیل هم زمان مصاحبه ها نیز با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی صورت گرفت. در نهایت با استفاده از روش بازخورد مشارکت کنندگان از اعتبار تحلیل ها اطمینان حاصل شد. نتایج این پژوهش، دستیابی به الگوی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی مشتمل بر ۷۹ کد باز، ۲۱ کد محوری و ۸ کد منتخب بود. بر اساس الگوی استخراج شده، پدیده مرکزی مورد مطالعه یعنی «هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی» مشتمل بر سه مؤلفه باورهای مذهبی، رفتارهای مذهبی و خودشناسی است. مهم ترین شرایط علی این پدیده، عبارت از خانواده (شیوه فرزندپروری، الگو بودن والدین، جاری بودن ارزش های اسلامی در کانون خانواده) و مرکز آموزشی (محتوای آموزشی، شایستگی های مربیان، فعالیت های پرورشی) هستند. مهم ترین بسترهای توسعه توسعه هویت اسلامی دانش آموزان در دل دو عامل فرهنگ و قوانین و مقررات قابل بررسی هستند و مهم ترین عوامل مداخله گر در این زمینه، ویژگی های محل زندگی و پایگاه اجتماعی خانواده می باشند. همچنین بر اساس نتایج به دست آمده، راهبردهای توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی قابل تقلیل به سه دسته راهبردهای شناختی، عاطفی و راهبردی هستند. در نهایت انتظار می رود توسعه هویت اسلامی به پیامدهای مثبت فردی، خانوادگی و اجتماعی منجر شود.

واژگان کلیدی: هویت اسلامی، مقطع پیش دبستان، خانواده

مقدمه

کارکردهای بی‌شمار ضد دینی و ضد فرهنگی با توسل به ابزارهای مدرن وسایل ارتباط جمعی، افراد جامعه را از هویت دینی‌شان رها ساخته و به تبع آن اضطراب، افسردگی، پوچ‌گرایی، سرخوردگی و . . . را به بار آورده است (شهبازی، ۱۳۹۴: ۲۴۴). بنابراین هویت دینی در بسیاری از کشورهای جهان، به دغدغه اصلی سیاست‌گذاران و مجریان برنامه‌های فرهنگی، آموزشی و درسی شده است (امینی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۲). در تاریخ معاصر ایران، به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی نیز هویت‌سازی از دغدغه‌های مهم دولت‌ها بوده است (گل‌محمدی، ۱۳۹۵: ۳). در این زمینه، رهبری و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران» نشان دادند که هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ترکیبی از سه بعد هویت اسلامی، هویت ایرانی و هویت متجددانه می‌باشد و در این میان، لایه هویت اسلامی از برجستگی و تأکید بیشتری در این سند برخوردار است. این امر دغدغه و توجه دولت و مسئولان نظام آموزش و پرورش به هویت دینی را به‌خوبی نشان می‌دهد.

هویت دینی از مهم‌ترین عناصر ایجاد‌کننده همگنی و همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است که طی فرایندی با ایجاد تعلق خاطر به دین و مذهب در بین افراد جامعه، نقش بسیار مهمی در شکل‌گیری سایر هویت‌ها دارد (میرشاه جعفری و حشمتی‌فر، ۱۳۹۷: ۸۴). هویت دینی را می‌توان مجموعه‌ای شناختی، اعتقادی و روانی شامل ارزش‌ها، هنجارها، باورها، احساسات، نمادها، طرز تلقی‌ها و آگاهی‌های مختص به یک خود فردی- اجتماعی دانست که حول یک محور غایی (مفهوم مقدس) سازمان یافته است و با اثرگذاری بر کنش‌های اجتماعی، از یک سو، سبب همبستگی و انسجام درون‌گروهی (درون دینی) در میان اعضای گروه (دین‌داران) می‌شود و از سوی دیگر موجبات تمایزات برون‌گروهی (برون‌دینی) را با دیگر افراد و گروه‌ها فراهم می‌آورد (رئوفی، ۱۳۸۹: ۱۰۵). در واقع هویت دینی، متضمن سطحی از دینداری است که با اجتماع دینی مقارنه دارد. همچنین، نوعی از هویت جمعی است که در برگیرنده باورها، ارزش‌ها و اعتقادات دینی می‌باشد که فرد به یک مجموعه از اصول و عقاید دینی در گروه‌های مذهبی خاص دست می‌یابد، به‌طوری‌که بخشی از شخصیت او می‌گردد و نسبت به آن‌ها اعتقاد و شناخت حاصل می‌کند (خالقی‌پور، ۱۳۹۵: ۴۴). در مجموع می‌توان گفت که هویت دینی به رابطه انسان با دین و آموزه‌های دینی توجه کرده و بیانگر احساس تعلق و تعهد به دین بوده و مهم‌ترین دستاورد و پیامد آن پاسخ‌گویی به مجموعه‌ای از پرسش‌های بنیادی، جهت‌دهی به زندگی، یکپارچگی اعتقادی و معنابخشی به هستی است (امینی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۲). بر این اساس، هویت اسلامی نیز بیانگر اتکای فرد به یک نظام یا پایگاه اعتقادی است که بر جهت‌گیری فرد در زمینه‌های مختلف و فلسفه زندگی وی تأثیر دارد (امینی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۶۲).

در قرآن کریم، بارها نسبت به غفلت از خود حقیقی، عدم هویت‌یابی و سرسپردگی انسان به غیر خدا هشدار داده شده است (خالقی‌پور، ۱۳۹۵: ۴۲). به‌عنوان نمونه، خداوند متعال در آیه نوزدهم سوره حشر می‌فرماید: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ أَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ»: «و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آن‌ها را به خود فراموشی گرفتار کرد، آن‌ها فاسق‌اند». در بینش قرآنی، حقیقت انسان را روح جاودانه او تشکیل می‌دهد که هویتی از او و به سوی او دارد. من حقیقی و متعالی، همان فردیت انسانی است که خودش باشد و با استعدادهای نهفته در وجودش همانی باشد که از عالم قدسی آمده و وجودش بارقه‌ای ملکوتی است که تجلی‌گاه حضرت قدسیت است (خالقی‌پور، ۱۳۹۵: ۴۲). امیرالمؤمنین حضرت علی (ع) نیز در روایتی می‌فرماید: «خدا رحمت کند کسی را که بداند از کجا آمده و در کجا قرار گرفته است و به سوی کجا می‌رود (ابول‌اولا، ۱۳۹۴: ۳۴).

این که هویت دینی نقش پر رنگی در زندگی مردم دارد، امری پذیرفته شده در میان دانشمندان علوم انسانی و اجتماعی است (میرشاه جعفری و حشمتی‌فر، ۱۳۹۷: ۸۴). برکسی پوشیده نیست که توجه به هویت ملی و دینی در آموزش و پرورش نیز می‌تواند نتایج ارزشمندی در زندگی فردی داشته و به اثرات اجتماعی و فرهنگی قابل توجهی منجر شود که مواردی مانند تکامل فردی، خودباوری، اعتماد به نفس، همدلی، همبستگی ملی، تعهد و مسئولیت‌پذیری، ترجیحات ملی، افتخار به فرهنگ خودی و مقابله با نفوذ فرهنگ بیگانه از آن جمله است (امینی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۵۸ و ۱۵۹).

نظر به اهمیت هویت دینی در جنبه‌های مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی و سیاسی، مطالعات متعددی پیرامون این متغیر انجام گرفته است. به‌عنوان چند نمونه: نتایج پژوهش عسگری و همکاران (۱۳۹۱) با عنوان «رابطه باورهای دینی و امید به زندگی با سلامت معنوی» نشان داد که باورهای دینی و امید به زندگی می‌توانند نقش معناداری در ارتقای سلامت معنوی داشته باشند. گنجی و همکاران (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان «رابطه هویت دینی و سرمایه‌ی اجتماعی در بین مردم شهرکاشان»، ارتباط معنادار بین این دو متغیر را تأیید نمودند. حمید و همکاران (۱۳۹۲)، پژوهشی با عنوان «رابطه ساده و چندگانه هویت دینی، سلامت روان و خوش‌بینی» انجام دادند. نتایج نشان داد که بین هویت دینی و خوش‌بینی با سلامت روان رابطه معناداری وجود دارد. نتایج همچنین نشان داد است که هویت دینی بیشترین سهم را در تبیین و پیش‌بینی سلامت روان داشت. شاکری‌نیا (۱۳۸۹) رابطه هویت دینی با سلامت روان را تأیید نمود. جمالی فیروزآبادی و اخلاقی (۱۳۹۱) نشان دادند که رابطه قوی و معناداری بین فرهنگ مذهبی خانواده و هویت دینی دانش‌آموزان وجود دارد. حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۱)، پژوهشی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه (مطالعه موردی آموزش و پرورش اسلامشهر» انجام دادند. بر اساس نتایج به دست آمده، ۹ عامل پرسش‌های بنیادین؛ جهت بخشیدن به زندگی؛ رویکرد مثبت به آینده؛ وحدت اعتقادی؛ ویژگی‌های تمدنی؛ تقویت و پذیرش اجتماعی؛ توجه به منزلت؛ و معنا بخشیدن به جهان و مقاومت در برابر مصائب، از جمله عوامل تأثیرگذار در تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان هستند. خالقی‌پور (۱۳۹۵)، پژوهشی با عنوان «اثر بخشی آموزه‌های فضایل اخلاقی دین‌محور بر بهبود شکل‌گیری هویت دینی نوجوانان» انجام داد. بر اساس نتایج به‌دست آمده، آموزه‌های اخلاقی مبتنی بر دین می‌تواند آگاهی و تعهد به ارزش‌های بنیادین دینی را افزایش داده، بر شکل‌گیری هویت دینی موفق تأثیرگذار باشد. ابول‌اولا (۱۳۹۴)، پژوهشی با عنوان «شاخصه‌های هویت اسلامی و نقش خانواده در پدیداری آن (از منظر آیات و روایات)» انجام داد. بر اساس نتایج به‌دست آمده، مهم‌ترین شاخصه‌های هویت اسلامی عبارت از خدامحوری، عبادت، غایت‌شناسی و اعتلاجویی بودند. نتایج همچنین نشان داد که خانواده از طریق پایبندی به ارزش‌ها، پرورش فضایل اخلاقی، معرفی الگوهای صالح، رعایت حقوق متقابل، تربیت جنسی، بصیرت‌افزایی، مدیریت زمان، مسئولیت‌پذیری و انتظار موعود می‌توانند بر پدیدایی هویت اسلامی تأثیرگذار باشند. نتایج پژوهش امینی و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «بررسی وضعیت ابعاد هویت ملی و دینی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان) نشان داد که میانگین هر دو متغیر هویت دینی و هویت ملی بالاتر از حد متوسط بود. نتایج همچنین نشان داد که بین هویت دینی و هویت ملی، رابطه مثبت معناداری وجود داشت. در نهایت رئوفی (۱۳۸۹)، مطالعه‌ای با عنوان «مؤلفه‌های هویت دینی» انجام داد. بر اساس نتایج این مطالعه، هویت دینی مشتمل بر چهار مؤلفه شناختی، عاطفی، اجتماعی و فرهنگی است.

تأمل در نتایج تحقیقات ذکر شده نشان می‌دهد که بخش مهمی از این پژوهش‌ها به شناسایی پیامدهای هویت دینی پرداخته‌اند (مانند: عسگری و همکاران، ۱۳۹۱؛ گنجی و همکاران، ۱۳۸۹؛ حمید و همکاران، ۱۳۹۲؛ شاکری‌نیا، ۱۳۸۹). بخش دیگری از پژوهش‌ها بر شناسایی پیشایندهای هویت دینی متمرکز بوده‌اند (مانند: جمالی فیروزآبادی و اخلاقی، ۱۳۹۱؛ حسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۱؛ خالقی‌پور، ۱۳۹۳). و سرانجام برخی پژوهش‌ها نیز به بررسی وضعیت هویت دینی در جوامع آماری مختلف یا مفهوم پردازای هویت دینی پرداخته‌اند (مانند: امینی و همکاران، ۱۳۹۶؛ رئوفی، ۱۳۸۹). به‌هر حال علیرغم ارزشمندی مطالعات پیشین، خلاءهایی در این مطالعات به چشم می‌خورد. اول آن که پژوهشی که به مثابه یک الگوپردازی، به بررسی جنبه‌های مختلف هویت دینی (از قبیل پیشایندها؛ عناصر محتوایی؛ پیامدها؛ راهبردها و...) پرداخته باشد در دسترس نیست؛ دوم آن که پژوهشی که به مطالعه هویت دینی و مفاهیم مرتبط با آن در مراکز پیش‌دبستانی پرداخته باشد، مشاهده نشد؛ گویی که اهمیت این دوره در نهادینه شدن، رشد و توسعه شخصیت آدمی به فراموشی سپرده شده است. بنابراین در تلاش برای رفع خلاءهای مزبور، دغدغه اصلی پژوهش حاضر، تدوین الگوی توسعه هویت اسلامی در دانش‌آموزان پیش دبستانی، مبتنی بر تئوری داده‌بنیاد بوده است. برای نیل به این هدف کلی، اهداف جزئی زیر مطرح و مورد بررسی قرار گرفت:

۱) تعیین مؤلفه‌های «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی» به‌عنوان پدیده مرکزی

۲) تعیین شرایط علی «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

۳) تعیین شرایط زمینه‌ای «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

۴) تعیین عوامل مداخله‌گر در پدیده «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

۵) تعیین راهبردهای توسعه «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

۶) تعیین پیامدهای توسعه «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

روش تحقیق

پژوهش کیفی حاضر با استفاده از روش تحلیل داده بنیاد صورت گرفته است. در دل این روش از رهیافت سیستماتیک (رویکرد اشتراوسی) برای دستیابی به الگوی پارادایمی استفاده شد. در جریان شکل‌گیری الگوی برخاسته از داده‌های موقعیتی تلاش گردید تا نسبت پژوهشگر با داده‌ها به جای تأکید صرف بر استقراء، به سمت قیاس محتمل روانه شود. میدان مطالعه، مراکز پیش دبستانی شهر سنندج بود. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند بوده و ملاک تعیین حجم نمونه نیز رسیدن به اشباع نظری بود. اشباع نظری در این مطالعه از طریق مصاحبه با ۸ نفر صورت گرفت. این هشت نفر مرکب از دو مربی مراکز پیش دبستانی، دو نفر از والدین دانش‌آموزان، و چهار استاد دانشگاهی دارای مدرک دکتری در گرایش‌های مختلف رشته علوم تربیتی بودند. برای گردآوری اطلاعات، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته فردی استفاده شد و با جلب رضایت مشارکت‌کنندگان و در نظر گرفتن سایر ملاحظات اخلاقی، روند ضبط، آوانگاری و نیز تحلیل مصاحبه‌ها به صورت کدگذاری باز، محوری و انتخابی صورت گرفت. اعتبار تحلیل مصاحبه‌ها نیز با استفاده از روش بازبینی توسط مشارکت‌کنندگان بررسی و مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها

بر اساس تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته، ۲۳۳ کد باز اولیه شناسایی شد که این کدهای اولیه به ۷۹ کد باز غیرتکراری تقلیل داده شدند. کدهای باز غیر تکراری نیز به ۲۱ کد محوری و ۸ کد منتخب کاهش داده شدند. در نهایت با استناد به رهیافت سیستماتیک در نظریه داده‌بنیاد، کدهای شناسایی شده در پنج طبقه هسته‌ای شامل شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها، و پیامدها، حول پدیده مرکزی «بی‌تفاوتی نسبت به انتقال یادگیری به محیط کار» دسته‌بندی شدند. بر این اساس، در ادامه نتایج بررسی هر یک از اهداف جزئی پژوهش ارائه شده است:

۱) تعیین مؤلفه‌های «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی» به‌عنوان پدیده مرکزی

به‌منظور تدوین الگوی برخاسته از داده‌ها قبل از هر چیز لازم بود، مؤلفه‌های پدیده مرکزی مورد مطالعه یعنی «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی» شناسایی شود. تحلیل مصاحبه‌ها در این بخش بیانگر شناسایی ۱۲ شاخص غیر تکراری بود که می‌توان این شاخص‌ها را در سه مؤلفه باورهای مذهبی، رفتارهای مذهبی، و خودشناسی دسته‌بندی نمود. کد انتخابی برای نشان دادن این مؤلفه‌ها نیز «بذر هویت اسلامی در کودک» در نظر گرفته شد. در جدول ۱، ساختار ارتباطی بین کدهای باز، محوری و گزینشی پیرامون پدیده مرکزی مورد مطالعه مشخص شده است.

جدول ۱: پدیده مرکزی (هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی) و جنبه‌های آن

کد گزینشی	کد محوری	کد باز
بذر هویت اسلامی در کودک	باورهای مذهبی	ایمان به توحید
		ایمان به نبوت
		ایمان به مبدأ
		ایمان به معاد
		ایمان به فروع دین
	رفتارهای مذهبی	اعتقاد به حمایت از سوی قدرت برتر (ذات لایزال الهی)
		برپایی نماز، روزه و سایر احکام الهی
		خواندن قرآن و عمل به آن
	خودشناسی	پایبندی به ارزش‌های اصیل اخلاقی
		برخورداری از جهان‌بینی اسلامی
		برخورداری از چشم‌انداز اخلاقی درونی
		رفتار بر مبنای «خود» اصیل و واقعی فرد

Archive of SID

۲) تعیین شرایط علی «هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی»

بر اساس نتایج به دست آمده از تحلیل مصاحبه‌ها، ۲۷ شاخص غیر تکراری به‌عنوان شرایط علی «هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی» در نظر گرفته شدند که این شاخص‌ها را می‌توان در زیر طبقه اصلی خانواده و مرکز آموزشی در نظر گرفت. شرایط علی مربوط به خانواده شامل سه مؤلفه شیوه فرزندپروری، الگو بودن والدین، و جاری بودن ارزش‌های اسلامی در کانون خانواده هستند. همچنین شرایط علی مربوط به مرکز آموزشی نیز شامل سه مؤلفه محتوای آموزشی، شایستگی‌های مربیان، و فعالیت‌های پرورشی هستند. در جدول ۲، ساختار ارتباطی بین کدهای باز، محوری و گزینشی پیرامون شرایط علی «هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی» مشخص شده است.

جدول ۲: شرایط علی هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی

کد گزینشی	کد محوری	کد باز
شیوه فرزندپروری	شیوه فرزندپروری	احترام نهادن و گرامی داشتن کودک
		پرهیز از تنبیه بدنی کودک
		اندرز توأم با مهربانی و محبت
		اهمیت دادن به نظرات کودک و پرورش احساس ارزشمندی در وی
		توجه به سرشت و اقتضائات دوران کودکی
خانواده	الگو بودن والدین	نمایش سعه صدر و شکیبایی در مواجهه با مشکلات
		نمایش صداقت و پرهیز از دروغ‌گویی به‌ویژه در حضور کودک
		نمایش آداب مذهبی همچون نماز، روزه، تلاوت قرآن، و ...
		پرهیز از مشاجره والدین در حضور کودک
جاری بودن ارزش‌های اسلامی در کانون خانواده	جاری بودن ارزش‌های اسلامی در کانون خانواده	مساعد بودن محیط خانه برای رشد جسمی، روانی و عاطفی کودک
		مملو بودن محیط خانه از نشاط و امیدواری و خوش‌بینی
		جاری بودن ارزش صله رحم
		جاری بودن ارزش احترام به بزرگ‌تر
		جاری بودن ارزش احترام به همسایه
محتوای آموزشی	محتوای آموزشی	جاری بودن ارزش حمایت و مهرورزی به یکدیگر
		مطابقت محتوای آموزشی با ارزش‌های اسلامی
		وجود داستان‌های اسلامی با زبان کودکانه در محتوای آموزشی
		وجود مفاهیم قرآنی در قالب اشعار کودکانه
شایستگی‌های مربیان	شایستگی‌های مربیان	وجود تصاویر تداعی‌کننده ارزش‌های اسلامی در محتوای آموزشی
		صلاحیت‌های اخلاقی مربیان (همچون سعه صدر، مهربانی و ...)
		صلاحیت‌های عمومی مربیان (همچون قدرت بیان، آشنایی با روش‌های تدریس به خردسالان و ...)
		صلاحیت‌های تخصصی مربیان (همچون تسلط بر محتوا؛ تجربه کار با کودکان، و ...)
فعالیت‌های پرورشی	فعالیت‌های پرورشی	تشویق کودکان به برگزاری نیایش‌های مذهبی
		حمایت از کودکان دارای مشکلات عاطفی
		ارتباط مناسب خانه و مدرسه با هدف بهبود پرورش کودکان
		فراهم آوردن فرصت نهادینه شدن ارزش‌ها از طریق بازی
		فراهم آوردن فرصت گفت‌گویی کودکان پیرامون ارزش‌های اسلامی

۳) تعیین شرایط زمینه‌ای «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

بر مبنای تئوری داده بنیاد، یکی دیگر از طبقات اصلی در الگوی توسعه هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی، بسترها یا شرایط زمینه‌ای ایجاد این سازه کلیدی است. تحلیل مصاحبه‌ها در این بخش بیانگر شناسایی ۱۳ شاخص غیر تکراری بود که می‌توان این شاخص‌ها را در چهار مؤلفه همسویی فرهنگ قومی و ملی با فرهنگ اسلامی؛ احترام به ارزش‌های اسلامی در سطح جامعه، مطابقت قوانین با آموزه‌های اسلام؛ و وجود قوانین تسهیل‌کننده و مشوق پایبندی به ارزش‌های اسلامی دسته‌بندی نمود. دو عامل اول در زیر کد انتخابی «فرهنگ» قرار می‌گیرند و دو عامل دیگر هم مربوط به کد انتخابی «قوانین و مقررات» هستند. در جدول ۳، ساختار ارتباطی بین کدهای باز، محوری و گزینشی پیرامون بسترهای ایجاد هویت اسلامی در دانش‌آموزان پیش دبستانی مشخص شده است.

جدول ۳: شرایط زمینه‌ای هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی

کد گزینشی	کد محوری	کد باز
فرهنگ	همسویی فرهنگ قومی و ملی با فرهنگ اسلامی	وجود ارزش‌های مشترک در فرهنگ ملی و اسلامی
		وجود ارزش‌های مشترک در فرهنگ قومی و اسلامی
		مبتنی بودن محتوای دیداری و شنیداری رسانه‌ها بر ارزش‌های مشترک ملی و اسلامی
	احترام به ارزش‌های اسلامی در سطح جامعه	جاری بدون فرهنگ احترام به مذاهب مختلف درون اسلام
		جاری بودن فضیلت‌های اخلاقی در سطح جامعه
		مبتنی بودن فرهنگ جامعه بر احترام به دین‌داری
قوانین و مقررات	مطابقت قوانین با آموزه‌های اسلام	وجود تصویر مناسب از اسلام در جامعه
		مبتنی بودن قوانین کشور بر آموزه‌های اسلام
		عدم ابهام یا تضاد در قوانین مختلف کشوری
	وجود قوانین تسهیل‌کننده و مشوق پایبندی به ارزش‌های اسلامی	مطابق بودن قوانین آموزشی با ویژگی‌های رشد کودکان
		وجود قوانین حامی حقوق کودکان بر مبنای دستورات اسلام
		وضع قوانین مربوط به برگزاری مناسک مذهبی و فرایض اسلامی
		وجود قوانینی برای تسهیل مسیر توسعه حرفه‌ای افراد معتقد و پایبند به ارزش‌های اسلامی

۴) تعیین عوامل مداخله‌گر در پدیده «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

منظور از عوامل مداخله‌گر، متغیرهایی هستند که چگونگی آن‌ها می‌تواند در افزایش یا کاهش پدیده مرکزی (هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی) نقش داشته باشد. بر اساس نتایج تحلیل مصاحبه‌ها، در این پژوهش عوامل مداخله‌گر تحت عنوان عوامل ثانویه در نظر گرفته شده‌اند و مشتمل بر دو مؤلفه اصلی یعنی ویژگی‌های محل زندگی و پایگاه اجتماعی خانواده هستند. بر اساس نتایج به دست آمده، انتظار می‌رود که در صورت مناسب بودن ویژگی‌های محل زندگی و پایگاه اجتماعی خانواده، هویت اسلامی در دانش‌آموزان پیش دبستانی توسعه یابد و در صورت نامناسب بودن عوامل مزبور، احتمال می‌رود که هویت اسلامی در آن‌ها کمرنگ شود. در جدول ۴، ساختار ارتباطی بین کدهای باز، محوری و گزینشی پیرامون عوامل تعدیل کننده در هویت اسلامی در دانش‌آموزان پیش دبستانی مشخص شده است.

جدول ۴: عوامل مداخله‌گر در هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی

کد گزینشی	کد محوری	کد باز
عوامل ثانویه	ویژگی‌های محل زندگی	وجود یا عدم وجود مساجد و تکایا و حسینیه‌ها و سایر اماکن مذهبی در محل زندگی
		تشویق یا عدم تشویق کودکان به مشارکت در مراسم‌های مذهبی
	پایگاه اجتماعی خانواده	میزان خدایاوری نزد اطرافیان کودک (همچون دوستان، همسایه‌ها و ...)
		میزان تحصیلات والدین
		کیفیت زندگی زناشویی والدین
		مقبولیت یا عدم مقبولیت اجتماعی والدین در جامعه

۵) تعیین راهبردهای توسعه «هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی»

یکی از بخش‌های کلیدی در الگوی توسعه هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی، تعیین راه‌کارهای ساده و عملیاتی جهت استقرار و توسعه هویت اسلامی در کودکان است. نتایج این بخش، دستیابی به ۱۱ راهبرد ساده است که می‌توان این راهبردها را در سه طبقه راهبردهای شناختی، عاطفی و رفتاری دسته‌بندی نمود. در جدول ۵، ساختار ارتباطی بین کدهای باز، محوری و گزینشی پیرامون راهبردهای کاشت بذر هویت اسلامی در دانش‌آموزان پیش دبستانی مشخص شده است.

جدول ۵: راهبردهای توسعه هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی

کد گزینشی	کد محوری	کد باز
راهبردها	راهبردهای شناختی	آگاهی بخشی و انتقال آموزه‌های اسلامی به کودکان از سوی والدین
		آشنا ساختن کودکان با سرگذشت پیامبران و امامان
		آشنا ساختن کودکان با قرآن مجید و توصیه‌های تربیتی آن
	راهبردهای عاطفی	ایجاد نگرش مثبت در کودکان نسبت به خدا
		ایجاد تصویری مطلوب از دعا و عبادت نزد کودک
		ایجاد نگرش مثبت در کودک نسبت به ارزش احترام به والدین
		ایجاد نگرش مثبت در کودک نسبت به ارزش ارزش مهربانی با حیوانات
	راهبردهای رفتاری	ایجاد نگرش مثبت در کودک نسبت به ارزش مهربانی با محیط زیست
		فراهم آوردن فرصت برای انجام رفتارهای نیکو همچون بهداشت و نظافت فردی
		فراهم آوردن فرصت برای کمک به یکدیگر و توسعه حس نوع‌دوستی میان کودکان
		فراهم آوردن فرصت برای نهادینه شدن سایر ارزش‌های اسلامی

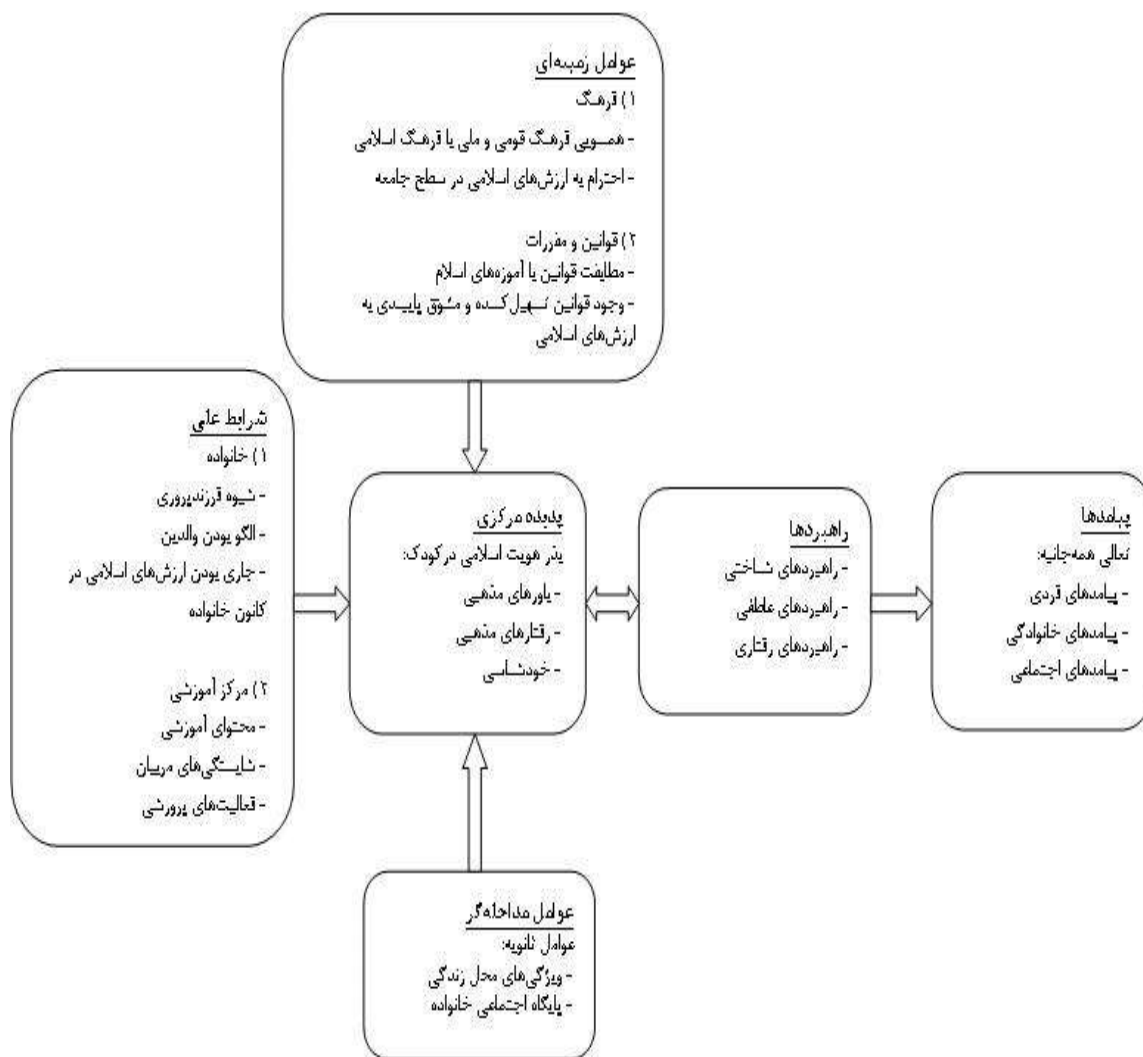
۶) تعیین پیامدهای توسعه «هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی»

آخرین بخش از الگوی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی مبتنی بر نظریه داده بنیاد، پیامدهای پدیده مرکزی است. به طور واضح تر در این بخش، پیامدهای استقرار و توسعه هویت اسلامی در دانش آموزان پیش دبستانی مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس نتایج به دست آمده، توسعه هویت اسلامی دانش آموزان، دست کم مشتمل بر سه دسته پیامدهای فردی، خانوادگی و اجتماعی است. از پیامدهای فردی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی می توان به انسجام شخصیت کودک در حال و آینده، احساس هدفمندی و داشتن معنا در زندگی، و احساس آرامش درونی اشاره نمود. پیامدهای خانوادگی این پدیده نیز مواردی همچون تربیت فرزندان شایسته، گرم بودن کانون زندگی خانوادگی، افزایش خیر و برکت در خانواده، و بهبود کیفیت زندگی خانوادگی می باشد. در نهایت از پیامدهای اجتماعی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی نیز می توان به انسجام و یکپارچگی اجتماعی، کاهش بزه کاری های اجتماعی، و افزایش نشاط اجتماعی اشاره کرد.

جدول ۶: پیامدهای توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی

کد گزینشی	کد محوری	کد باز
	پیامدهای فردی	انسجام شخصیت کودک در حال و آینده
		احساس هدفمندی و داشتن معنا در زندگی
		احساس آرامش درونی
تعالی همه جانبه	پیامدهای خانوادگی	تربیت فرزندان شایسته
		گرم بودن کانون زندگی خانوادگی
		افزایش خیر و برکت در خانواده
		بهبود کیفیت زندگی خانوادگی
	پیامدهای اجتماعی	انسجام و یکپارچگی اجتماعی
		کاهش بزه کاری های اجتماعی
		افزایش نشاط اجتماعی

در مجموع بر اساس یافته های به دست آمده می توان الگوی پارادایمی توسعه هویت اسلامی دانش آموزان پیش دبستانی را مانند آن چه در شکل یک آمده است در نظر گرفت:

شکل ۱: الگوی پارادایمی توسعه هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی

بحث و نتیجه‌گیری

دستاورد پژوهش حاضر، دستیابی به الگوی توسعه هویت اسلامی دانش‌آموزان پیش دبستانی بود. بر مبنای مدل تدوین شده، عوامل علی همچون خانواده و مرکز آموزشی در کنار عواملی زمینه‌ای همچون فرهنگ و قوانین و مقررات، مهم‌ترین پیشایندهای پدیده هویت اسلامی در کودکان پیش دبستانی هستند. این نتایج هم‌سو با یافته‌های ابول اول (۱۳۹۴)، جمالی فیروزآبادی و اخلاقی (۱۳۹۱) و نیز هم‌سو با دیدگاه‌های امینی و همکاران (۱۳۹۶) است. در این زمینه، ابول اول (۱۳۹۴)، نشان دادند که خانواده از طریق پایبندی به ارزش‌ها، پرورش فضایل اخلاقی، معرفی الگوهای صالح، رعایت حقوق متقابل، تربیت جنسی، بصیرت‌افزایی، مدیریت زمان، مسئولیت‌پذیری و انتظار موعود می‌توانند بر پدیدایی هویت اسلامی تأثیرگذار باشند. جمالی فیروزآبادی و اخلاقی (۱۳۹۱) نیز نشان دادند که رابطه قوی و معناداری بین فرهنگ مذهبی خانواده و هویت دینی دانش‌آموزان وجود دارد. نتایج همچنین هم‌سو با دیدگاه‌های امینی و همکاران (۱۳۹۶) است که بیان می‌کند هویت در متن و بطن مجموعه‌ای از تجارب مرتبط با زندگی شکل می‌گیرد و کاملاً متأثر از پدیده‌هایی همچون خانواده، محل زندگی، رسانه‌های گروهی، مراکز آموزشی و گروه همسالان است.

از دیگر نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر، شناسایی پیامدهای مثبت فردی، خانوادگی و اجتماعی ناشی از توسعه هویت اسلامی در فرزندان است. این نتایج هم‌سو با یافته‌های عسگری و همکاران (۱۳۹۱)، گنجی و همکاران (۱۳۸۹) و حمید و همکاران (۱۳۹۲) و شاکری‌نیا (۱۳۸۹) است که رابطه هویت دینی را با متغیرهایی همچون سلامت معنوی، سرمایه‌ی اجتماعی، سلامت روان و خوش‌بینی نشان دادند. از دیگر نتایج به دست آمده شناسایی راهبردهایی جهت توسعه هویت اسلامی در کودکان پیش دبستانی بود. این راهبردها می‌تواند به‌منزله پیشنهادهایی کاربردی، ساده و قابل اجرا مورد توجه قرار گیرد. بر این اساس به مدیران، مربیان و والدین توصیه شود با کاربرست راهبردهای شناسایی شده، زمینه توسعه هویت اسلامی در کودکان را فراهم آورند.

منابع

- ابول‌اولا، خدیجه. شاخصه‌های هویت اسلامی و نقش خانواده در پدیداری آن (از منظر آیات و روایات). مجله پژوهش‌های اجتماعی اسلامی. دوره بیست و یکم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۴، ۲۷-۵۹.
- امینی، محمد. رحیمی، حمید و نعمت‌اللهی، حمید. بررسی وضعیت ابعاد هویت ملی و دینی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه کاشان). مجله نامه آموزش عالی. دوره دهم، شماره سی و نهم، پاییز ۱۳۹۶، ۱۸۲-۱۵۷.
- جمالی فیروزآبادی، محمد و اخلاقی، آریتا. رابطه هویت دینی معلمان با هویت دینی دانش‌آموزان مدارس شهر تهران. فصلنامه راهبرد اجتماعی و فرهنگی. دوره دوم، شماره پنجم، زمستان ۱۳۹۱، ۱۰۲-۷۹.
- حسین‌زاده، داوود. عزیزی، غلامرضا و شوقی، بهزاد. بررسی عوامل مؤثر در تحکیم هویت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه (مطالعه موردی آموزش و پرورش اسلامشهر). فصلنامه پژوهش‌های اعتقادی - کلامی. دوره دوم، شماره ششم، تابستان ۱۳۹۱، ۷۴-۵۳.
- حمید، نجمه. گلستانی‌پور، مرتضی و کریم‌نژاد، فرزاد. رابطه ساده و چندگانه هویت دینی، سلامت روان و خوش‌بینی. مجله روان‌شناسی و دین. دوره ششم، شماره اول، بهار ۱۳۹۲، ۹۰-۷۷.
- خالقی‌پور، شهناز. اثربخشی آموزه‌های فضایل اخلاقی دین‌محور بر بهبود شکل‌گیری هویت دینی نوجوانان. مجله روان‌شناسی و دین. دوره نهم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۵، ۵۶-۴۱.
- رئوفی، محمود. مؤلفه‌های هویت دینی. مجله دین و ارتباطات. دوره هفدهم، شماره اول و دوم، زمستان ۱۳۸۹، ۱۱۲-۹۱.
- رهبری، مهدی. بلباسی، میثم و قربی، سید محمد جواد. هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ج.ا.ایران. فصلنامه مطالعات ملی. دوره شانزدهم، شماره اول، ۱۳۹۴، ۶۶-۴۵.
- شاکری‌نیا، ایرج. رابطه هویت دینی، نگرش مذهبی و سرسختی روانشناختی با سلامت روان در نخبگان بسیجی. مجله تعلیم و تربیت اسلامی، دوره هفدهم، شماره هفتاد و هشتم، ۱۳۸۹، ۷۴-۵۳.
- شهبازی، علی. بررسی رابطه پابندی به مناسک دینی و رعایت شئون اخلاقی و فرهنگی در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت. مجله فرهنگ در دانشگاه اسلامی. دوره پنجم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۴، ۲۵۸-۲۴۳.
- عسگری، پرویز. صفرزاده، سحر و مظاهری، محمد مهدی. رابطه باورهای دینی و امید به زندگی با سلامت معنوی. مجله مطالعات میان فرهنگی. دوره هفتم، شماره هجدهم، ۱۳۹۱، ۱۵۷-۱۳۵.

گل محمدی، احمد. هویت‌سازی دولت‌پسندانه؛ هویت اسلامی در داستان‌های «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان». فصلنامه دولت‌پژوهی. دوره دوم، شماره ششم، تابستان ۱۳۹۵: ۱-۳۸.

گنجی، محمد. نعمت الهی، زهرا. طاهری، زهرا. رابطه هویت دینی و سرمایه‌ی اجتماعی در بین مردم شهرکاشان. فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی. دوره بیست و یکم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۸۹، ۱۴۴-۱۲۳.

میرشاه جعفری، سید ابراهیم و حشتمی‌فر، لیللا. تحلیل محتوای کتاب‌های پیام آسمانی دوره اول متوسطه براساس مؤلفه‌های هویت دینی. فصلنامه مطالعات ملی. دوره نوزدهم، شماره دوم، ۱۳۹۷، ۹۶-۸۳.

Archive of SID